

Gorzów Wielkopolski, 21 listopada 2023 r.

dr hab. Renata Nadobnik, prof. AJP
Akademia im. Jakuba z Paradyża
Wydział Humanistyczny
Zakład Języków Obcych
ul. Teatralna 25
66-400 Gorzów Wielkopolski

**Recenzja rozprawy doktorskiej
pana mgra Emila Słowickiego
pt. „Leksykalne aspekty nauki języka niemieckiego w grupie dzieci w wieku
przedszkolnym”
napisanej pod kierunkiem dr hab. Magdaleny Lisieckiej-Czop, prof. US**

Potrzeba nauczania języków obcych dzieci, w tym realizujących edukację na poziomie przedszkolnym, została dostrzeżona pod koniec minionego stulecia. Promowały ją m. in. międzynarodowe instytucje, takie jak np. Komisja Europejska czy Międzynarodowa Komisja do Spraw Edukacji UNESCO (por. Lisiecka-Czop 2014: 46 nn.)¹. Źródłem takiego podejścia były wyniki coraz częściej podejmowanych w tym obszarze badań (m. in.: Brzeziński 1987; Rohrauer/Rohrauer/Schönberger 1994; Sarter 1997, Bliesener/Edelenbos 1998)², w tym także poświęconych dwujęzyczności (np. Grosjean 1982)³. Z nastaniem XXI wieku intensywność prac badawczych odnoszących się do omawianego zagadnienia zwiększała się coraz bardziej, w konsekwencji czego w miarę upływu lat apel o wdrażanie postulowanych zmian w systemach edukacyjnych poszczególnych krajów europejskich sukcesywnie odnosił skutek, również w Polsce, czego wyrazem jest obowiązująca znowelizowana *Podstawa programowa wychowania przedszkolnego*, a także *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej* (w omawianym kontekście dla klas I-III). Mimo iż wiedza o procesach nauczania i uczenia się języków obcych dzieci jest coraz większa, istnieje potrzeba jej dalszego zgłębiania, czego podjął się w swojej rozprawie doktorskiej pan mgr Emil Słowicki. Zatem tematyka Jego pracy jest w pełni aktualna i zasadna.

Przedłożona rozprawa traktuje o akwizycji jednostek leksykalnych języka niemieckiego przez dzieci w toku kształcenia językowego na poziomie przedszkola.

¹ Lisiecka-Czop Magdalena (2014): *Wczesne nauczanie języków obcych w polskim systemie oświatowym na tle innych krajów Unii Europejskiej*, [w:] B. Mikołajczyk/R. Nadobnik (red.): *Różnorodność językowa w perspektywie glottodydaktycznej*, Gorzów Wielkopolski, str. 45–56.

² Brzeziński Jerzy (1987): *Nauczanie języków obcych dzieci*, Warszawa. Rohrauer Joseph/Rohrauer Christine/Schönberger Friedrich (1994): *Grundschul-Englisch. Praktische Tips für den Unterricht*, Linz. Sarter Heidemarie (1997): *Fremdsprachenarbeit in der Grundschule: Neue Wege, neue Ziele*, Darmstadt. Bliesener Ulrich/Edelenbos Peter (1998): *Früher Fremdsprachenunterricht – Begründungen und Praxis*, Leipzig.

³ Grosjean François (1982): *Life with two languages: an introduction to bilingualism*, London.

Szczególną wartość należy przypisać trwającemu ponad dwa lata badaniu przeprowadzonemu przez Doktoranta w oparciu o Jego pracę z dziećmi na lekcjach języka niemieckiego w jednym z przedszkoli w Szczecinie. Pan mgr Słowicki poddał obserwacji postępy językowe dzieci w ww. zakresie w celu wyłonienia ewentualnych nieprawidłowości względnie zjawisk wpływających na przebieg przyswajania słownictwa. Pozyskane wyniki badania – w założeniu Doktoranta – mogą posłużyć również dostarczeniu (nauczycielom, autorom materiałów dydaktycznych) praktycznych wskazówek, tak aby proces kształcenia językowego małych dzieci przebiegał bez zakłóceń lub w taki sposób, by było możliwe niwelowanie czy wręcz zapobieganie zaobserwowanym przez Doktoranta nieprawidłowościom w omawianym obszarze.

W części wstępnej rozprawy zostały zawarte: uzasadnienie podjętego zagadnienia badawczego, informacje dotyczące założonych celów badawczych, a także struktury pracy wraz z krótką charakterystyką przyjętej metody badawczej.

Część teoretyczna pracy obejmuje cztery rozdziały. W pierwszym z nich zostały przedstawione dokumenty mające wpływ na organizację i przebieg procesu kształcenia językowego dzieci w krajach Unii Europejskiej oraz w Polsce. Doktorant zasadnie sformułował wniosek, odnosząc się do wymogów *Podstawy programowej wychowania przedszkolnego*, że w kształcenie językowe dzieci w przedszkolu pożądane byłoby włączenie nauczycieli edukacji przedszkolnej. Brakuje tu jednak odniesienia do wprowadzonych w roku 2019 regulacji prawnych w formie nowego *Standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela przedszkola i edukacji wczesnoszkolnej (klasy I–III szkoły podstawowej)* (Załącznik nr 2 do Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r.), który zakłada wyposażenie studentów kierunku *Pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna* w wiedzę z zakresu metodyki nauczania języka obcego, przy założeniu, iż również ta grupa studentów zdobywa w toku studiów kompetencje językowe w zakresie wybranego języka obcego na poziomie co najmniej B2 zgodnie z ESOKJ, będzie zatem wkrótce sukcesywnie realizować przyjęte kierunki polityki oświatowej w omawianym zakresie.

Ważnym elementem tej części rozprawy (rozdział 2.) jest odniesienie się do kwestii rozwoju dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym w wymiarze psycholingwistycznym, z uwzględnieniem przebiegu procesu akwizycji zarówno języka ojczystego, jak i obcego, w tym czynników determinujących rozwój językowy. Przedstawione treści dopełniają informacje o zjawisku dwujęzyczności. Doktorant przytoczył ponadto liczne argumenty dotyczące zasadności wczesnego nauczania języków obcych w warunkach edukacji instytucjonalnej oraz podał przy tym sposoby jego realizacji w praktyce w oparciu o wytyczne, jakich dostarcza nie tylko glottodydaktyka, ale także pedagogika czy psychologia (np. dot. motywacji, inteligencji wielorakich, strategii i stylów uczenia się). W przeprowadzonych charakterystykach i zestawieniach treści pan mgr Słowicki odniósł się do literatury przedmiotu, pozyskując wiedzę niezbędną do rozumienia i interpretacji przebiegu procesu nauczania dzieci

i przyswajania przez nie języka obcego oraz ich potrzeb w tym obszarze. Jako niedociągnięcie należy wskazać brak konsekwencji terminologicznej przejawiającej się głównie użyciem niezręcznych sformułowań w odniesieniu do opisu procesu akwizycji języka (szczególnie rozdział 2.2), gdzie Doktorant posłużył się takimi nazwami, jak np. *przyjmowanie* („W związku z przyjmowaniem i stosowaniem reguł językowych [...]” str. 21), *kroki* („Wyjaśnienie opierało się na założeniu, że kroki następują w określonej kolejności” str. 22), *sposób rejestracji* („[...] sposób rejestracji jest różny” str. 26), które nie zawsze są jednoznaczne w przytaczanym kontekście, a jednocześnie nazwy przedmiotów (m. in. *długopis*) określił mianem terminów. W innym miejscu aparat mowy jest nazywany „aparaturą” (str. 19). Ponadto, użyty tu termin, „motywacja integracyjna” (str. 44) – bez zastosowania odsyłacza – został wyjaśniany dopiero w dalszej części pracy (na str. 46). Zastanawia również fakt powoływania się na brytyjskiego Autora Davida Crystala przy wskazaniu środków językowych w języku polskim, które są rzekomo stosowane przez dzieci ok. 7. roku życia (str. 22, w tym np. „mimo wszystko”, „pomimo to”). Zastrzeżenia budzi ponadto sposób przytaczania niektórych źródeł informacji. Zjawisko to nie występuje zbyt często, niemniej zakłóca w pewnym stopniu przekaz. Chodzi m.in. o przypadki wskazywania nazwiska Autora danej teorii/badań bez odniesienia się bezpośrednio do źródła, np.: „[...] podobnie jak Langacker [...]” (str. 23) – w bibliografii są podane dwa opracowania tego Autora, jedno z 1987 r., drugie z 2003 r., zatem nie ma jasności, na którą publikację Doktorant się powołuje. Zalecane byłoby ponadto uzupełnienie danych bibliograficznych w niektórych akapitach testu, np. na str.34.

Część teoretyczną rozprawy (rozdział 3.) tworzą ponadto opisy wybranych teorii odnoszących się do akwizycji języka przez dzieci. Informacje te zostały zestawione z mechanizmami kierującymi procesem przyswajania języka przez osoby dorosłe. Takie podejście dostarcza szeregu argumentów przemawiających za wprowadzaniem nauki języków obcych na etapie kształcenia przedszkolnego. Ciekawym i ważnym elementem treści w opisywanym rozdziale jest odniesienie do wpływu języka pierwszego na naukę języka obcego, w tym również w zakresie słownictwa. Przytoczone tu informacje zostały ukazane również z perspektywy behawiorystycznej i generatywistycznej. Dopełniają je informacje o zasobach leksykalnych człowieka i ich roli w procesach komunikacji językowej oraz kształtowaniu kompetencji komunikacyjnej. Doktorant powołał się w przytoczonych opisach m. in. na teorię gramatyki uniwersalnej Noama Chomsky’ego (str. 71), wyjaśnił ją jednak dopiero w kolejnym punkcie pracy (3.2.2.2, str. 75), nie stosując odsyłacza. Ponadto kluczowe w omawianym kontekście terminy „transfer” i „interferencja” nie zostały w moim odczuciu jednoznacznie rozgraniczone. Doktorant na poziomie ich definiowania (str.72–74) słusznie przytacza różne ich interpretacje w oparciu o literaturę przedmiotu, jak np. „transfer pozytywny” i „transfer negatywny”, jednak nie uściśla, jak je rozumie w kontekście swojego badania, co jest szczególnie ważne przy interpretacji wyników zaprezentowanych w części empirycznej pracy (m.in. str. 114, 116).

Tę część rozprawy zamykają wnioski (rozdział 4.) sformułowane przez Doktoranta na podstawie treści zawartych w części teoretycznej, a także krótka dyskusja poświęcona wpływowi akwizycji „języka drugiego na rozwój dzieci”. Przedstawione informacje są zasadne, lecz można dostrzec tu pewną niespójność dotyczącą rozumienia przez mgra Słowickiego terminu „drugi język”, bowiem w formułowanych interpretacjach Doktorant posługuje się terminem „język obcy”, którego nabywanie rozumie jako proces wymagający m.in. „świadomego wysiłku, uczenia się gramatyki“ itp. (str. 17), co nie koreluje z procesem kształcenia językowego małych dzieci. Zalecane byłoby zatem doprecyzowanie tych pojęć (podrozdział 2.2) oraz określenie ich wzajemnej relacji.

Podsumowując, część teoretyczna rozprawy ma poprawną strukturę zapewniającą wieloaspektowe ujęcie podjętego problemu badawczego, dostarcza zatem przekrojowej wiedzy w zakresie podjętej tematyki. Niemniej można byłoby oczekiwać jeszcze szerszego odwołania się do przeprowadzonych dotychczas prac badawczych, szczególnie polskich językoznawców, jak np. jednego z pionierów badań w omawianym zakresie, wspomnianego wcześniej Jerzego Brzezińskiego (1987) (por. przypis 2), ale również współczesnych, jak np.: Aldony Sopaty⁴, Małgorzaty Pamuły⁵, Alicji Gąszczyk⁶, Łukasza Rożka⁷ czy Kazimiery Myczko⁸.

Część empiryczna dysertacji składa się z dwóch rozdziałów (5. i 6.). W pierwszym z nich Doktorant uzasadnił wybór obranej metody badawczej. Dokonane w tym zakresie opisy (5.1.1.1 – 5.1.1.3) są wieloaspektowe, mają jednakże charakter bardzo ogólny, dlatego trudno jest w pełni określić, w jakim wymiarze obrazują koncepcję badawczą przyjętą przez Doktoranta. Dla przykładu, Doktorant powołuje się na badania jakościowe, wymieniając kryteria ich poprawności, w tym np. *rzetelność* manifestującą się m.in. systematycznością prowadzonych badań, ale nie nawiązuje przy tym do poziomu systematyczności podjętego przez siebie badania (str. 82). W innym miejscu Doktorant przytacza zalety badań podłużnych (str. 85), wskazując na możliwość uchwycenia – w oparciu o nie – specyficznych zmiennych w odniesieniu do grupy

⁴ Sopata Aldona, *Universalgrammatik und Fremdsprachendidaktik*. Danziger Beiträge zur Germanistik. Band 14. Frankfurt am Main 2004. Sopata Aldona, *Erwerbstheoretische und glottodidaktische Aspekte des frühen Zweispracherwerbs. Sprachentwicklung der Kinder im natürlichen und schulischen Kontext*. Poznań 2009. Sopata Aldona, *Der frühe Fremdsprachenunterricht – je früher desto besser?* „Glottodidactica. An International Journal of Applied Linguistics“, 36/2010, 95–106. Sopata Aldona, *Entwicklung der Informationsstruktur beim Erwerb des Deutschen als frühe Fremdsprache*, „Glottodidactica“ t. 45 Nr 2/2018, 285–298.

⁵ Pamuła Małgorzata, *Wczesne nauczanie języków obcych. Integracja języka obcego z przedmiotami artystycznymi w młodszych klasach szkoły podstawowej*, Kraków 2002. Pamuła Małgorzata, *Metodyka nauczania języków obcych w kształceniu zintegrowanym*. Warszawa 2004.

⁶ Gąszczyk Alicja, *Immersionmethode als bilinguale und interkulturelle Früherziehung – Chancen der Grenzregion*, [w:] Mazurkiewicz-Sokołowska J./ Westphal W./ Gąszczyk A., *Mehrsprachigkeit und Spracherwerb in Theorie und Praxis*, Hamburg 2012, 85–95.

⁷ Rożek Łukasz, *Zweisprachige Erziehung und Bildung in Kindertagesstätten in Szczecin*, [w:] Gąszczyk, A./ Mazurkiewicz-Sokołowska, J./ Westphal, W. (Hg.): *Mehrsprachigkeit und Spracherwerb in Theorie und Praxis*. Hamburg 2012, 75–83.

⁸ Myczko Kazimiera, *Zu Problemen des frühen Fremdsprachenunterrichts*, „Studia Germanica Posnaniensia“ XXVI/2000, 199–210.

badawczej i wymienia przy tym takie czynniki, jak np. „rozwój psychofizyczny, intelektualny, wystąpienie ważnych momentów w życiu jednostki”, lecz nie uszczegóławia, które z nich są istotne w kontekście Jego badań.

W omawianej części pracy (5.1.1.4) zostało opisane również wykorzystane narzędzie badawcze. Ma ono formę samodzielnie opracowanego przez Doktoranta arkusza obserwacji, który posłużył do rejestracji danych dot. rozwoju i poziomu utrwalenia zasobu leksykalnego uczestniczących w badaniu dzieci. Na uwagę zasługuje fakt, iż mgr Słowicki zdecydował się zrealizować badanie podłużne, które umożliwia głębszy i dokładniejszy ogląd badanego zjawiska w szerszym kontekście czasowym. Takie podejście jest niekwestionowaną zaletą tej pracy.

W przedstawionym w dalszej kolejności podrozdziale 5.2 zatytułowanym „Opis grupy badawczej” zostały podane – w dużym skrócie – informacje o (wspomnianym wcześniej w podrozdziale 5.1.1.4) projekcie INTERREG VA, w którym uczestniczyła część poddanych badaniu dzieci. Na ich podstawie nie jest możliwe pełne wnioskowanie co do założeń wskazanego w opisie przedsięwzięcia. Doktorant odsyła wprawdzie do szczegółowych danych w tym zakresie do strony internetowej rzonego projektu (5.2, str. 91), niemniej można byłoby oczekiwać tu takich informacji, jak np.: czy – a jeśli tak – w jaki sposób oba przedsięwzięcia (INTERREG VA i podjęte przez Doktoranta badanie) były ze sobą powiązane względnie wzajemnie skoordynowane.

W tej części pracy jest zawarte również ogólne odniesienie do treści realizowanych podczas zajęć językowych, „które [zostały] przystosowane do wieku dzieci, ich możliwości intelektualnych oraz zainteresowań” i „bazują na najbliższym otoczeniu dzieci” (str. 90). Doktorant nie podał jednak, o jaki zakres leksykalny chodzi. Występuje tu ponadto wzmianka o paralelnej nauce języka angielskiego przez „znacz[n]ą liczb[ę] dzieci wybranych do grupy badawczej”(str. 91), liczba ta nie została jednak wskazana. W związku z tym, że część informacji podanych w omawianej części pracy bądź powtarza się bądź jest niepełna, zalecana byłaby ich częściowa reorganizacja oraz uzupełnienie – stosownie do tytułu podrozdziału.

W kolejnej części pracy (podrozdział 5.3) zostały przedstawione wyniki przeprowadzonego badania w formie prezentacji arkuszy obserwacyjnych. W części wstępnej została krótko scharakteryzowana grupa dzieci uczestniczących w badaniu. Doktorant zapewnił o reprezentatywnym doborze grupy badawczej, jednocześnie poinformował m.in., iż tworzą ją w większości dziewczynki. Niewielkie zróżnicowanie można zaobserwować ponadto w odniesieniu do wieku dzieci, większość z nich urodziło się w roku 2014, dwoje natomiast w roku 2013. Punktem odniesienia do decyzji podjętych przez Doktoranta w tym obszarze i oceny ich trafności byłoby przytoczenie stosownych informacji dot. dzieci uczęszczających do przedszkola, w którym było przeprowadzone badanie (w tym np. liczby grup, liczby dzieci, ich zróżnicowanie pod względem płci). Wyjaśnienia wymaga ponadto wprowadzona tu po raz pierwszy informacja o realizacji „programu innowacji” (str. 92).

Dane dot. uczestniczących w badaniu dzieci zostały również zwizualizowane poprzez ich zestawienie w tabeli. Wśród nich warto byłoby uwzględnić także, które z dzieci uczyły się dodatkowo języka angielskiego oraz w jakim wieku były dzieci w momencie rozpoczęcia badania, ewentualnie również jego zakończenia zamiast podanego roku urodzenia dzieci.

Co do sposobu odnotowywania danych w poszczególnych arkuszach obserwacyjnych, należy potwierdzić, iż są one prowadzone systematycznie w przyjętych sekwencjach czasowych, tj. we wrześniu, styczniu i czerwcu danego roku. Badanie rozpoczęło się we wrześniu 2017 r., a zakończyło w styczniu 2020 r. Wśród przytoczonych w arkuszach komentarzy brakuje precyzyjnych informacji o (z)realizowanym materiale leksykalnym, zatem nie ma pewności, czy np. „wierszyk z okazji Dnia Mamy i Taty“ (str. 112): wpis z czerwca 2018 r. i kolejny z czerwca 2019 r., to ten sam tekst czy inny. Zastanawia ponadto, dlaczego tylko w dwóch arkuszach na str. 107 (z czerwca 2019 r.) i na str. 112 (z września 2019 r.) zostały odnotowane zwroty (*Ich bin ..., Das ist ...*), które nie są uwzględnione w innych arkuszach mimo wyraźnej paralelności elementów leksykalnych poddawanych obserwacji.

W kolejnym podrozdziale (5.4) pan mgr Słowicki dokonał podsumowania wyników uzyskanych w ramach obserwacji dzieci. Pojawiły się tu również – lecz w bardzo ogólnym zarysie – zrealizowane zakresy tematyczne, w tym np. Boże Narodzenie i Wielkanoc. O ostatnim z wymienionych świąt nie ma jednakże wzmianki w żadnym z arkuszy obserwacyjnych dzieci.

W następnym podrozdziale (5.5) Doktorant przedstawił – w sposób syntetyczny – zaobserwowane u dzieci zakłócenia w nauce słownictwa, wyróżniając w tym zakresie pięć kategorii. Pierwsza z nich obejmuje zakłócenia artykulacyjne. Doktorant przypisał je głównie zjawisku nazywanemu *gammacyzmen*. Można byłoby oczekiwać tu odniesienia się do literatury przedmiotu w tym zakresie, tym bardziej, iż z danych zawartych w arkuszach obserwacyjnych dzieci wynika, iż tylko jedno z nich było objęte opieką logopedy. Ponadto Doktorant w dalszej części pracy (podrozdział 6.1, str. 120) poinformował, iż dzieci niekiedy bezwiednie przejmują po sobie nawzajem niepoprawną artykulację wyrazów, co zatem nie musi świadczyć o deficytach czy nieprawidłowościach w zakresie ich wymowy. Kolejną grupę tworzą „Uproszczenia i szukanie analogii do języka polskiego“. Przytoczone interpretacje są w ogólnym wymiarze poprawne, niemniej trudno jest zaakceptować stwierdzenie, iż dzieci znają reguły słowotwórcze języka polskiego (str. 116), tym bardziej, że następna kategoria zakłóceń językowych wśród dzieci wynika – według Doktoranta – z ich „małej świadomości językowej“ (str. 116). Warto byłoby ponadto odnieść się do sposobu artykulacji przez dzieci wskazanych w tym miejscu internacjonalizmów, jak np. *Ananas*, *Banane*.

Wśród zaobserwowanych zakłóceń w nauce słownictwa u dzieci mgr Słowicki wskazał również „tematy tabu“. Chodzi w tym wypadku przede wszystkim o leksemy: *Puppe* (pol. lalka) i *Popo* (pol. pupa) oraz *Brust* (pol. klatka piersiowa). Przedstawione

wnioskowanie jest w pełni poprawne, natomiast należałoby ewentualnie rozważyć, czy mamy tu do czynienia z obszarami tabu objętymi „kulturowym nakazem milczenia”⁹ czy raczej pojedynczymi nazwanymi związanymi z rozwojem identyfikacji płciowej dzieci. Nazwy części ciała należą bowiem do stałego repertuaru językowego przekazywanego w toku kształcenia językowego w przedszkolu.

Jako ostatni czynnik warunkujący przebieg i efektywność przyswajania słownictwa przez dzieci Doktorant wskazał zjawisko interferencji między językiem angielskim i niemieckim. Przytoczone w tym zakresie przykłady i ich interpretacja są zasadne. Drobnej korekty wymaga tylko doprecyzowanie terminów *interferencja* i *transfer*, o czym nadmieniałam powyżej.

W rozdziale 6. mgr Słowicki zaprezentował „formy pracy z dziećmi [...] sprzyjające efektywnej akwizycji leksyki obcojęzycznej”. W części wstępnej Doktorant zapowiedział omówienie metod, które stosuje w swojej pracy z dziećmi. Brakuje tu jednak wyjaśnienia, jak w omawianym kontekście jest rozumiany termin *metoda*, tym bardziej, że wśród wymienionych metod, jak np. TPR – metoda reagowania całym ciałem, metoda narracyjna, zostały uwzględnione również gry i zabawy. Zastanawia ponadto jeden z elementów konstatacji, iż w oparciu o przytoczone metody można również zapobiec powstawaniu zakłóceń językowych w zakresie przyswajania słownictwa. Przeprowadzone badanie – mimo stosowania przez Doktoranta ww. form pracy z dziećmi – potwierdziło pojawienie się nieprawidłowości w ww. kontekście.

Istotną część tego fragmentu pracy Doktorant poświęcił opisom metod nauczania, odnosząc się do literatury przedmiotu. Przytoczone treści obrazują najważniejsze aspekty dotyczące zalet i sposobów wdrażania poszczególnych metod. Wyjaśnienia wymagają jednostkowo pojawiające się zapisy, jak np. „w przypadku zajęć wymagających dłuższego okresu skupienia uwagi” (str. 122), „podstawową wiedzą – umożliwiającą skuteczne porozumiewanie się w języku obcym – jest zrozumienie struktur językowych” (str. 123), „samodziel[n]e odkrywani[e] znaczeń i reguł” (str. 123) – w kontekście pracy z dziećmi w wieku przedszkolnym.

W niewielkim wymiarze pan mgr Słowicki odniósł się w omawianym rozdziale do praktyki dydaktycznej. Wśród użytecznych wskazówek zabrakło przykładów ćwiczeń językowych oraz autorskich propozycji Doktoranta w tym zakresie. Szczególnie ciekawy i niezwykle użyteczny byłby przykład dydaktyzacji jednej z bajek. Zakładam, że pan mgr Słowicki w swojej pracy dydaktycznej stosuje na co dzień różne formy i techniki pracy, którymi mógłby się podzielić i pochwalić. W nawiązaniu do tego można byłoby ponadto oczekiwać katalogu bajek w języku niemieckim zalecanych przez Doktoranta w pracy z małymi dziećmi lub zestawu rymowanek czy zabaw ruchowych wspomagających akwizycję słownictwa.

W ostatnim rozdziale 7. pan mgr Słowicki dokonał podsumowania przygotowanej rozprawy, odnosząc się najpierw do uzasadnienia wybranej tematyki pracy,

⁹ Por. Rogodzińska Katarzyna/Obrębska Monika, *Współczesne tabu językowe, czyli o czym nie mówią Polacy*, [w:] „Człowiek i Społeczeństwo”, t. XLV, 2018, s. 127–149.

wyznaczonych celów badawczych oraz zawartych w niej treści i wniosków. Przytoczone tu informacje są w ogólnym wymiarze spójne, jednak w zakresie wnioskowania Doktorant nie odniósł się m.in. do tego, czy istnieje zależność pomiędzy efektywnością zapamiętywania jednostek leksykalnych w odniesieniu do chłopców i dziewczynek, ich wieku czy też posiadanego rodzeństwa. Nie znalazłam ponadto szerszego nawiązania do czynników ułatwiających akwizycję słownictwa. Odnosząc się ponadto do kwestii pomijania liczby 3 przez uczestniczące w badaniu dzieci, warto w dociekaniach nad przyczyną tego zjawiska językowego zapoznać się m.in. z pracą Marty Mareckiej (2015)¹⁰.

Reasumując, przeprowadzona część empiryczna rozprawy ukazuje wyniki podjętego przez Doktoranta badania nad rozwojem kompetencji językowej dzieci w wieku przedszkolnym w obszarze akwizycji słownictwa na przestrzeni ponad dwóch lat, dostarcza ponadto ogólnej wiedzy, w mniejszym stopniu praktycznych wskazówek, które mogą zostać wykorzystane w pracy z małymi dziećmi.

Praca została napisana poprawnym językiem, niemniej pojawiają się w niej różne rodzaje błędów, w tym omyłki mechaniczne (literówki), jak np. „materiał leksykalne” (np. str. 108), „nabywania słownictwo” (str. 130), ale także błędy rzeczowe, jak np.: „zdania ze zdaniem podrzędnymi *mimo wszystko, pomimo to, na przykład, oczywiście*” (str. 22), sporadycznie również logiczne, np.: „[...] dostęp do gramatyki uniwersalnej odbywa się poprzez pierwszy język, co oznacza, że pierwszy język nie jest jedynie przedmiotem przeniesienia” (str. 76). Korekty wymagają ponadto jednostkowo pojawiające się sformułowania o dwuznacznym sensie, jak np.: „z dziećmi w wieku przedszkolnym obcuje na co dzień” (str. 1). W całej pracy Doktorant używa bardzo często potocznej nazwy „przedszkolaki” zamiast np. dzieci w wieku przedszkolnym¹¹. W rozprawie pojawiają się niekiedy również niezręczności językowe, jak np.: „Dzięki analizie kontrastywnej, porównali strukturę pierwszego i drugiego języka [...]” (str. 75), „Wykazałem, że ...” (str. 78) – w odniesieniu do zaprezentowanych wyników badań innych Autorów, „[...] większość generatywistów jest dziś skłonna wierzyć”¹²(str. 76) czy też w zakresie terminologicznym, jak np. w konstatacji: „lepsze opanowanie fonologii języka”[przez dzieci] zamiast stosownie do kontekstu *lepsze opanowanie wymowy* (str. 80). Błędy te nie wpływają w znacznym stopniu na poprawność merytoryczną pracy.

Wykaz literatury przedmiotu wykorzystanej przy opracowaniu przedłożonej dysertacji obejmuje opracowania w językach polskim, niemieckim i angielskim. Ich dobór świadczy o tym, że pan mgr Słowicki starał się zrealizować podjęte badania w wymiarze dość szerokim, ale także wieloaspektowym. Doktorant korzystał ponadto z aktów prawnych regulujących proces kształcenia językowego w Polsce i w Europie.

¹⁰ Marecka Marta, *The relationship between phonological processing and lexical acquisition in a foreign language. A study on Polish primary school students learning English. Związki pomiędzy przetwarzaniem fonologicznym, a akwizycją leksykalną w języku obcym. Badanie na polskich uczniach szkoły podstawowej uczących się języka angielskiego*, Poznań 2015.

¹¹ Por. „Uniwersalny Słownik Języka Polskiego” pod red. Stanisława Dubisza, Warszawa 2008: 653.

¹² Tu należałoby ponadto oczekiwać odniesienia do literatury przedmiotu.

Nie zostały one jednak zarejestrowane w bibliografii. Informacje na ten temat figurują tylko w przypisach, podobnie jak informacje dot. projektu INTERREG VA. Uzupełnienia w obszarze bibliografii wymagają ponadto jednostkowo wskazani w opisach Autorzy, jak np. Juana Muñoz-Liceras (str. 76), Raźniak 2016 (str. 127). Korekta jest zalecana również w odniesieniu do drobnych omyłek, np. Bogucka 2008 (str. 79) – w bibliografii podano rok 2009.

Rozprawę zamykają streszczenia w języku polskim i angielskim.

Podsumowując, przedłożona do recenzji rozprawa doktorska pana mgra Emila Słowickiego stanowi próbę oryginalnego rozwiązania problemu naukowego, dowodzi ogólnej wiedzy i umiejętności badawczych Doktoranta w zakresie językoznawstwa. Pragnę podkreślić, iż wskazane przeze mnie uwagi nie wpływają w znacznym stopniu na wartość merytoryczną omawianej pracy, lecz służą wyeliminowaniu niedopatrzeń, które powinny być poprawione względnie uzupełnione.

Konkluzja

Rozprawa doktorska przygotowana przez pana mgra Emila Słowickiego spełnia w mojej ocenie wymagania stawiane pracom doktorskim zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19.01.2018 r. oraz z Ustawą z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Uważam, że opracowanie to wnosi wkład w prace badawcze nad językiem. Wniosuję zatem o dopuszczenie pana mgra Słowickiego do dalszych etapów postępowania o nadanie Mu stopnia doktora w dyscyplinie językoznawstwo.

Renata Nadobnik